

פיתוח זהות יהודית: הורים ובתי הספר של רשת תל"י

אלן ב. גולדרינג
דוד זיסנוויין

חוק החינוך משנת תשי"ג-1953 הסתמך על הדגם של תקופת טרום-המדינה וקבע זרם חינוך ממלכתי-דתי (אורתודוקסי) וזרם חינוך ממלכתי-כללי (חילוני). שני הזרמים הללו הינם גופים שווי-ערך, ושניהם מצויים בתחום אחריותו של המנהל הכללי של משרד החינוך והתכנות.¹ מבנה זה של מערכת החינוך הישראלית הגדיר למעשה את החינוך היהודי של ילדי ישראל כדתי או כחילוני, ולא אפשר שום צורה של פלורליזם דתי ושום בתי ספר חלופיים לאנשים שאינם אורתודוקסים, אך מגדירים את עצמם כשומרי מנהגים וערכים מסורתיים דתיים. ההורה חייב אפוא לבחור באחת משתי צורות החיברות הללו. יצוין, כי במיגור האורתודוקסי מתירות הרשויות המוסמכות גיוון ושונות בין בתי הספר האורתודוקסיים השונים. לכאורה, נראה הקיטוב הזה במערכת החינוך ככבואה של המציאות הישראלית החברתית בכללה.

במשך השנים עשה משרד החינוך והתכנות כמה וכמה נסיונות להרחיב את המסגרת התפיסתית הזאת, כך שתכלול מגוון של גישות לחינוך היהודי הדתי. אולם תכניות אלה זכו להצלחה חלקית במקרה הטוב. באופן מבני לא הצליח משרד החינוך והתכנות לטפח פלורליזם דתי, למרוח התחושה המתמדת של צורך למצוא דגם אשר ישקף נאמנה את המציאות החברתית העכשווית בישראל, הווה אומר – את קיומה של קשת רחבה של התנסויות דתיות ומנהגים דתיים.

לשם מילוי הצורך הזה, הצורך בטיפוח פלורליזם דתי, התארגנה בשנת 1975 קבוצת הורים בשכונת הגבעה הצרפתית בירושלים, במטרה ליצור בית ספר אשר ישקף פלורליזם יהודי, דתי, לא-אורתודוקסי.² הורים אלה ביקשו לאפשר לילדיהם לימוד של טקסטים מסורתיים מתוך גישה ביקורתית פתוחה. כמו כן ביקשו לאפשר לילדים התנסויות יהודיות דתיות כגון תפילה וחגים, בדרך לא-אורתודוקסית. הם לא רצו לאכוף שום חבנית התנהגות טקסית-פולחנית על הילדים או על הוריהם, מחוץ לכוחלי בית הספר.

1 ר' חוק החינוך הלאומי של מדינת ישראל, תשי"ג, 1953.
2 ר' פרוטוקול אסיפת ההורים, שהגיש ד"ר רפאל ארצט למשרד החינוך והתכנות, דצמבר, 1975.

הורים אלה דחו כל ניסיון להגדיר את בית הספר כפרטי, ועמדו על כך שהמוסד יהיה חלק מן המערכת החינוכית הממלכתית הכללית. ההתעקשות הזאת התבססה בין השאר על התחושה החזקה, שבמערכת הממלכתית הכללית יש בהחלט מקום ללימוד ולהתנסות בעניינים של מסורת יהודית, ושפתיחת האפשרות הזאת על בסיס התנדבותי, לא-אורתודוקסי, אכן משקפת את הצרכים ואת המציאות החברתית של הפלורליזם הדתי המחפח כיום בישראל. התפיסה של חברה דו-קוטבית, כפי שזו באה לידי ביטוי בתכנית הרשמית של משרד החינוך והתרבות, נחפסה כמסגרת מלאכותית המשרתת רק את הצרכים האידיאולוגיים של המחנה הפוליטי האורתודוקסי. הורים אלה חשו, שהמציאות האמיתית היא מעין פסיפס של דעות, גישות ומידות שונות של הקפדה על אורח-חיים יהודי ולא איזה דגם דו-קוטבי כגון זה שנשתקף בחוק החינוך הממלכתי.

ההשתדלויות של ארגון ההורים הזה הוכתרו בהצלחה, ובית הספר הראשון של תל"י (ראשי תיבות: תגבור לימודי יהדות) נפתח בשנת 1976, תחת חסותה של רשת החינוך הממלכתי. ההורים הצליחו בקריאת התיגר שלהם על התכנית המושגית של אורתודוקסי מול חילוני. התפיסה של בית ספר ממלכתי-כללי, המציע מגוון של גישות ללימוד המקורות - החל במקראיים המסורתיים וכלה בממצאים ארכיאולוגיים. וכן מגוון של גישות למנהגים ולטקסים דתיים, תפיסה זו הייתה בבחינת חידוש מרענן בראיית בית הספר כסוכן חיברות של ילדים יהודיים בישראל והיום. ההתעקשות על הכללת בית הספר הזה בקטיגוריה של בתי הספר הממלכתיים הכלליים נחפסה בעיני ההורים כתרומה לחיזוק האידיאולוגיה הציונית.³

בית הספר הראשון וקבוצת ההורים שלו שימשו דגם להקמת שבעה בתי ספר נוספים, או תכניות לימוד של תל"י בחוף המסגרת הקיימת של בתי ספר ממלכתיים-כלליים ברחבי הארץ. בית הספר הראשון פועל כיום בהיקף מלא. ההורים הקימו מתוכם ארגון רשמי ממוסד שמטרתו לספק ייעוץ והכוונה לקבוצות הורים אחרות המעוניינות בתכנית תל"י. התופעה המתרחבת הזאת של בית ספר המעמיד בראש מעייניו את הגישה הלא-אורתודוקסית לחיים היהודיים בתוך מדינה יהודית, תופעה זו טעונה מחקר וניתוח. לפנינו תנועה עממית, "תנועה מלמטה", של הורים אשר קראו תיגר על תפיסת החינוך היהודי שנתקבעה עם הקמת המדינה. הורים אלה ערערו על התפיסה המורשתית ואף יכלו לה, ובכך הפגינו מעורבות רצינית של הורים בתכנית הלימודים של בתי הספר בישראל.

מטרת המחקר הזה היא לבדוק מה טיבם של הורים אלה, שבחרו לשלוח את ילדיהם לבתי ספר המדגישים אידיאולוגיה לא-אורתודוקסית. בתי הספר של תל"י. מחקר זה גם ינסה להכין כיצד מוגדרים האידיאולוגיה והערכים של הזהות היהודית, והוא גם יבחן את הקשרים שבין הגדרה זו לבין אופיה של קבוצת ההורים. במיוחד חיבדק השאלה כיצד

הורים מר
מטרות בר
שב"תופעו
ילדיהם לנ
היהודי, ה
טוענים ש
הרווחים נ
תפקידו
זו או אתו
משקל על
מערכת ה

מדגם ונר
החלופית ע
"שלר" שא
הכול הוענ
במלים אחו
שמילאו או
משתנים ו
של תל"י, נ
דרגות, את
הפריטים ע
היהודית. ה
שמירת מסו
היא 0.79 ו
את הרק
וארץ המז

4 pective
חברתי
(ממדי
ע. 1975
ישראל)

הורים מרקע חברתי שונה, ממוצא שונה ובעלי התנסות שונה בחיברות יהודית מגדירים את מטרת בתי הספר של תל"י בכל הקשור לפיתוח זהות יהודית. משקפים מן הצד טוענים שב"תופעת תל"י" מעורבים בעיקר הורים עולים ממוצא אנגלו-סאקסי, השולחים את ילדיהם לבתי הספר של תל"י מפני שהם מבקשים לטפח את האידיאולוגיה של הפלורליזם היהודי. רעיון השואב את השראתו בעיקר מתנועת היהדות הקונסרבטיבית – המסורתית. טוענים שמערכת יחסים מן הסוג הזה בין משפחות לבתי-ספר אינה משקפת את הערכים הרווחים בקרב הישראלים ילידי הארץ.

תפקידם של משפחות ובתי ספר בחיברות ילדים ובחינוכם ברוח אידיאולוגיה מסוימת, זו או אחרת, הוא שאלה חינוכית החורגת מגבולות ישראל, שאלה שיש לה השלכות כבדות-משקל על עיצוב מדיניות חינוך בכל רחבי העולם. "תופעת תל"י" מאפשרת לנו לבחון את מערכת היחסים הזאת בצורה שיטתית ועקיבה.

מתודולוגיה

מדגם ונתונים: הופץ שאלון-סקר בין כל ההורים שילדיהם לומדים במערכת החינוך החלופית של תל"י (סך הכול: שישה בתי ספר ברחבי ישראל). כל בית ספר העביר להורים "שלו" שאלון בעילום-שם, והשאלונים המלאים הועברו ישירות למחברי המחקר הזה. בסך הכול הועברו אלינו 410 שאלונים מלאים (N=410). שהם מחצית השאלונים שהופצו. במלים אחרות: שיעור ההיענות היה תמישים אחוז. ארבעים ושישה אחוזים מכלל ההורים שמילאו את השאלונים (N=190) הם ילידי הארץ.

משתנים ומדדים: כדי למדוד את הגדרת הזהות היהודית שמן הראוי לפתח בבתי הספר של תל"י, בנינו סולם בן עשר דרגות. לכל פריט דירגו ההורים, על פי סולם ליקרט בן חמש דרגות, את מידת ההתאמה שבין הפריט המסוים לבין דעתם על מטרת בתי הספר של תל"י. הפריטים שדורגו על פי הסולם הזה היו מבוססים על מחקרים קודמים בשאלת הזהות היהודית. המדובר במחקרים שעשו הרמן, זק, זיסנוויין ורוולטרס, והם נוגעים למושגים של שמירת מסורת, חקר אינטלקטואלי ולאומיות.⁴ המהימנות הבין-פריטית של הסולם כולו היא 0.79. הממוצעים וסטיות התקן בפריטים השונים מוצגים בטבלה מס' 1. את הרקע החברתי של ההורים מדרגו באמצעות שני משתנים: רמת ההשכלה הפורמלית וארץ המוצא (אתניות).

4 Simon Herman, *Jewish Identity: A Social Psychological Perspective* (זהות יהודית: נקודת ראות חברתית פסיכולוגית), ניריורק, 1970. Itaki Zak, "Dimensions of American Jewish Identity" (דוחות פסיכולוגיים), כרך 33, *Psychological Reports* (ממרים בזהות היהודית-אמריקנית), מתוך 900-891, עמ' 1975. David Ziswine and Joel Walters, "Israel and the American Adolescent" (ישראל והמתבגר האמריקני), מתוך *Forum*, מט' 45, קיץ 1982, עמ' 79-85.

טבלה (1)

הגדרת הזהות היהודית בבתי הספר של תל"י

פריטים	ממוצע	סטיית תקן
(1) לימודים בכי"ס תל"י יאפשרו לילדי להנות מהתפילות בבית הכנסת	3.40	1.16
(2) חל"י יאפשר לילדי ללמוד טקסטים מסורתיים בעין ביקורתית	3.55	1.18
(3) בתי ספר תל"י לא יעודדו את ילדי לבקר בקביעות בבית הכנסת	3.67	1.25
(4) ילדי ירצה לקיים יותר טקסים דתיים בשל לימודיו בתכנית תל"י	3.34	1.19
(5) ילדי ירגיש עצמו יותר יהודי מכיוון שהוא (היא) לומד(ת) בכי"ס תל"י	3.77	1.27
(6) בתי ספר תל"י אינם מתוקים את הזהות היהודית של ילדי	4.40	.95
(7) ילדי ירגיש הזהות עמוקה יותר עם ישראל לאור לימודיו בכי"ס תל"י	3.80	1.13
(8) בתי ספר תל"י אינם מפתחים אצל התלמידים מוטיבציה ללמוד נושאים יהודיים	4.18	.96
(9) אני שולח(ת) את ילדי לכי"ס תל"י על מנת שישוהו במחיצת ילדים בעלי אותם ערכים יהודיים-ציוניים כמונו	3.54	1.23
(10) תל"י תגרום לכך שליילדי תהיה הבנה רבה יותר ביהדות	4.36	.79
סה"כ	3.80	6.33

גם את שיעור החיברות ומידת המחוייבות של ההורים עצמם בטיפוח היהדות מדרגו באמצעות שני משתנים: התדירות שבה הם פוקדים את בתי הכנסת ומידת החינוך היהודי הפורמלי שהם עצמם קיבלו, אם קיבלו (פירוש השאלה הזאת להורים ילדי ישראל היה: האם למדת בבית ספר דתי, ואילו להורים עולים פירוש השאלה היה: האם למדת בבית ספר יומי יהודי - (Jewish Day School). ההורים העולים נחקשו גם לציין אם למדו בבתי ספר יהודיים של אחר-הצהריים (afternoon religious schools), שבהם מלמדים לימודי יהדות כהיקף מצומצם - פעמיים בשבוע בלבד.

עשינו גם טבלאות דריכוניות וניתוחי שונות, במטרה לבדוק אם קיימים הבדלים בין תפיסות שונות של הורים את התפקיד שבית הספר של תל"י אמור למלא בפיתוח הזהות היהודית של ילדיהם. היות שלא נמצאו אפקטים מובהקים של אינטראקציה, דיווחנו על

פיתוח

תוצאות הניתוח החד-כווני הגישות של ילדי ישראל נפרדים במדגם קבוצת ההו

לשאלה הראשונה - מי מטבלה מספר (2) עולה ש שבמדגם הם ילדי הארץ. כ חלק מהותי של החברה היט ההורים שאינם ילדי ישראל מספרם של יוצאי אירופה ואסיה מאשר הורים מדרום

מוצא	השכלה	צפי
ישראלית N		1
% שורה		6.7
% עמודה		1.3
חיכונית		4
		4.3
		5.1
אוניברסיטאית		34
		16.5
		43.6
מעל ב.א.		39
		50.0
		50.0
ס"ה		78
		19.9

$$\chi^2 = 99.49 \text{ DF}=12 \text{ p}<.01$$

5 הרמן, שם, זק, שם.

תוצאות הניתוח החד-כיווני. יתר על כן — מכיוון שיש תיעוד נרחב על ההבדלים שבין הגישות של ילידי ישראל לבין אלה של עולים בשאלת הזהות היהודית, נעשו ניתוחים נפרדים במדגם קבוצת ההורים הישראלים ובמדגם קבוצת ההורים העולים.⁵

תוצאות

לשאלה הראשונה — מי הם ההורים השולחים את ילדיהם לבתי הספר של תל"י? — מטבלה מספר (2) עולה שרוב הורי תל"י אינם עולים חדשים. קרוב למחצית ההורים שבמדגם הם ילידי הארץ. ממימצא זה עולה, שהביטוי שמציעה תל"י לזהות היהודית הוא חלק מהותי של התכונה הישראלית ולא רק ייבוא מחו"ל. זאת ועוד — התברר כי בקבוצת ההורים שאינם ילידי ישראל, אין רוב לעולים מארצות אנגלו-סאקסיות. בקבוצה זאת שווה מספרם של יוצאי אירופה ויוצאי צפון-אמריקה, ונמצאו יותר הורים מארצות אפריקה ואסיה מאשר הורים מדרום-אפריקה. יחד עם זאת, חשוב לציין, שככלל, ההורים נמנים עם

טבלה (2)

התפלגות הנבדקים לפי רמת השכלה ומוצא

מוצא	השכלה	צפ' אמריקה	דר' אמריקה ישראל	אירופה	אסיה/אפריקה	ס"ה
ישראלית N	1	8	1	5	15	3.8
% שורה	6.7	33.3	6.7	33.3	11.6	92
% עמודה	1.3	4.4	1.4	8	15	23.5
תיכונית	4	61	8	16.3	206	52.7
	4.3	66.3	8.7	34.9	206	52.7
אוניברסיטאית	5.1	33.3	11.4	22	78	19.9
	34	100	44	10.7	78	19.9
מעל ב.א.	16.5	48.5	21.4	51.2	19.9	19.9
	43.6	54.6	62.9	1	19.9	19.9
	39	14	17	1.3	19.9	19.9
	50.0	17.9	21.8	2.3	19.9	19.9
	50.0	7.7	24.3	2.3	19.9	19.9
ס"ה	78	183	70	43	391	100.0
	19.9	46.8	17.9	11.0	100.0	100.0

$X^2 = 99.49$ $DF=12$ $p < .01$

5 הרמן, שם, זק, שם.

הוכר חברתי גבוה. יותר ממחצית הנסקרים הם בעלי חינוך על-תיכוני. בנוסף על כך, מחצית מכלל ההורים שמוצאם מארצות אפריקה ואסיה הם בעלי תואר ב.א. מספרים אלה גבוהים בהרבה מאלה שמאפיינים את האוכלוסייה היהודית בכללותה. ובאופן ספציפי: רק חמישה אחוזים מקרב אוכלוסיית יוצאי אפריקה ואסיה הם בעלי תארים אקדמיים, ואילו בין הורי חל"י הנמנים עם הקבוצה האתנית הזאת ואשר החזירו את השאלונים המלאים, נמנו חמישים ושניים אחוזים של בעלי תואר אקדמי.⁶

טבלה מספר (3) מסכמת את מידת המחוייבות ואח שיעור החיברות של ההורים עצמם בשאלת הזהות היהודית. הביקורים בבית הכנסת הם אחד הביטויים הפומביים של הזהות היהודית, והם מהווים אינדיקטור חשוב ביותר למחוייבות יהודית. במדגם שלנו, רוב ההורים השולחים את ילדיהם לחל"י אינם שומרי מסורת מבחינת ביקורים סדירים בבית

טבלה (3)
התפלגות הנבדקים לפי מוצא ותדירות ביקור בבית כנסת

ס"ה	לעמים רחוקות	בחגים	בשבת וכימי-חול	ס"ה
	24	23	30	77
צפ' אמריקה N	31.2	29.9	39.0	19.6
% שורה	18.3	14.1	30.6	
% עמורה	6	3	7	16
דר' אמריקה	37.5	18.8	43.8	4.1
	4.6	1.8	7.1	
ישראל	66	84	38	188
	35.1	44.7	20.2	48.0
	50.4	51.5	38.8	
אירופה	24	31	12	67
	35.8	46.3	17.9	17.1
	18.3	19.0	12.2	
אסיה/אפריקה	11	22	11	44
	25.0	50.0	25.0	11.2
	8.4	13.5	11.2	
ס"ה	131	163	98	392
	33.4	41.6	25.0	100.0

$X^2=18.8$ DF=8 $p<.05$

6 ר' הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, חקצירים סטטיסטיים של ישראל, ירושלים, בשנת 1984, 25.5 אחוז מאוכלוסיית ישראל היו בעלי תואר אקדמי.

הכנסת. רוב ההורים האלה פוקו הנוודאים. היעדר זה של ביטוי מע ילידי ישראל. כך נמצא, למשל, ועשרים וחמישה אחוז מקבוצת ובשבתות. בקרב ההורים ילידי ש ברוב המקרים נמצא, שההורני בכתי ספר בעלי הדגש דתי. מספ מכלל הנבדקים — למדו בשעת הדתי בישראל או בתי ספר יהודי ביקרו בבתי ספר "דתיים" בהיק לסיכום: ההורים השולחים או הם מייצגים את כל ארצות המוצא: רמות מחוייבות שונות לשמירה ביקוריהם בבית-כנסת. הורי חל"י חינוך יהודי פורמלי. לשאלה ה התברתי של ההורים ושל מידת הגדרתם את טיב הזהות היהודי שני — ובכן, גם בשאלה זו עשי ההורים העולים.

תוצאות הניתוח של קבוצת עולה, כי אין קשר בין המעמד הספר של חל"י אמורים למלא מעניין בין מידת המחוייבות השקפותיהם בעניין ייעודו של וביתר פירוט: סביר שהורים ובכך מוכיחים מחוייבות חזקה חל"י שיקנה לחלמידים אח כי מסורת, עיון אינטלקטואלי ולא הספר של חל"י מושם דגש בעי אחריו מושם דגש על הלאומיות ($X=3.90$ בהתאמה).

נמצא גם קשר בין החינוך שלהם בעניין החפקיד שבית ה קיבלו חינוך יהודי פורמלי רוצי

הכנסת. רוב ההורים האלה פוקדים את בתי הכנסת לעתים רחוקות, בדרך כלל בימים הנוראים, היעדר זה של ביטוי מעשי לזהות היהודית נמצא נכון במיוחד בקבוצת ההורים ילידי ישראל. כך נמצא, למשל, שארבעים אחוז מקבוצת עולז אמריקה שבקרוב הורי תל"י ועשרים וחמישה אחוז מקבוצת עולי אפריקה ואסיה מבקרים בבית הכנסת בימות השבוע ובשבתות. בקרב ההורים ילידי ישראל שנסקרו, נמצאו רק עשרים אחוזים בקטיגוריה הזאת. ברוב המקרים נמצא, שההורים עצמם לא עברו חיברות לזהות יהודית, מפני שלא למדו בבתי ספר בעלי הדגש דתי. מספר שווה של הורים ילידי ישראל והורים עולים — כרבע מכלל הנבדקים — למדו בשעתם בבתי ספר "דתיים" בהיקף מלא — בתי ספר של הזרם הדתי בישראל או בתי ספר יהודיים יומיים בגולה, ואילו רבע נוסף מכלל הנבדקים העולים ביקרו בבתי ספר "דתיים" בהיקף מצומצם — בתי ספר יהודיים של אחר-הצהריים. לסיכום: ההורים השולחים את ילדיהם לבתי הספר של תל"י הם בני מעמד חברתי גבוה. הם מייצגים את כל ארצות המוצא, אך יש בהם ייצוג גבוה של ילידי ישראל. להורי תל"י יש רמות מחוייבות שונות לשמירת מסורת יהודית, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בתדירות ביקוריהם בבית-כנסת. הורי תל"י עצמם נחשפו רק לתהליכי חיברות יהודי מזערי בדרך של חינוך יהודי פורמלי. לשאלה השנייה שמציג מחקר זה — מהו הקשר שבין אפיוני הרקע החברתי של ההורים ושל מידת החיברות והמעורבות שלהם בענייני יהדות, מצד אחד, לבין הגדרתם את טיב הזהות היהודית שהם מצפים כי בתי הספר של תל"י יקנו לילדיהם, מצד שני — ובכך, גם בשאלה זו עשינו ניתוחים נפרדים בקבוצת ההורים ילידי הארץ ובקבוצת ההורים העולים.

תוצאות הניתוח של קבוצת ההורים ילידי הארץ מוצגות בטבלה מספר (4). מטבלה זו עולה, כי אין קשר בין המעמד החברתי של ההורים לבין עמדותיהם בעניין התפקיד שבתי הספר של תל"י אמורים למלא בהקניית זהות יהודית לילדים. יחד עם זאת, נמצא קשר מעניין בין מידת המחוייבות והחיברות של ההורים כתוצאה מחינוך יהודי לבין השקפותיהם בעניין ייעודו של בית הספר של תל"י. וביתר פירוט: סביר שהורים ילידי הארץ המבקרים בבית-הכנסת בתדירות גבוהה יחסית, ובכך מוכיחים מחוייבות חזקה יחסית לקיום מצוות, יצינו שהם מצפים מבית הספר של תל"י שיקנה לחלמידים את כל הערכים והנורמות הקשורים בזהות היהודית: שמירת מסורת, עיון אינטלקטואלי ולאומיות. מבדיקת הממוצעים עולה, שבציפיות ההורים מבית הספר של תל"י מושם דגש בעיקר על החקר האינטלקטואלי, כלומר — על לימוד עיוני, רק אחריו מושם דגש על הלאומיות ורק במקום אחרון על שמירת מסורת ($X=4.11$, $X=4.20$ ר- $X=3.90$ בהתאמה).

נמצא גם קשר בין החינוך היהודי הפורמלי של ההורים ילידי ישראל לבין הציפיות שלהם בעניין התפקיד שבית הספר של תל"י אמור למלא. ההורים ילידי ישראל שבעצמם קיבלו חינוך יהודי פורמלי רוצים שבתי הספר של תל"י ילמדו שמירת מסורת ממש, יותר

כך, מתצית
ולה גבוהים
רק חמישה
לו בין הורי
לאים, נמנו
ורים עצמם
! של הזהות
שלנו, רוב
יריים בבית

ס"ה

77

19.6

16

4.1

188

48.0

67

17.1

44

11.2

392

100.0

אלן ב. גולדרינג ודור זיסנוויין

טבלה (4)
קשרים בין מאפייני רקע של ההורים וחיבורת יהודי לבין השקפותיהם על חפקיד בחייהספר של חל"י בפיתוח זהות יהודית הורים ילידי הארץ (N=187)

ש	לאומיות		לימוד עיוני		שמירה מסורת		השכלה פורמלית
	F	X̄ S.D.	F	X̄ S.D.	F	X̄ S.D.	
D.	578		.937		2.15		השכלה פורמלית
		.845 3.90	.660 4.12		.895 3.53		חינוך
		.861 3.80	.751 3.96		.892 3.34		אוניברסיטאית
		.760 3.66	.720 4.02		.538 3.81		מעל ב.א.
.57							חירות ביקור
.42							בבית-כנסת
.60							לעתים רחוקות
	3.25**	2.57***			9.97*		בחגים
		.923 3.67	.786 3.87		.785 3.20		בשבת ובכל יום
		.766 3.84	.674 4.04		.861 3.40		השכלה יהודית
3.28		.812 4.11	.630 4.20		.878 3.96		פורמלית
3.45							כן
3.74							לא
	039		.867		7.23*		כן
		.939 3.82	.766 4.11		.938 3.76		לא
		.815 3.85	.698 3.99		.844 3.36		

p.01 *
p<.05 **
p<.09 ***

מכפי שרוצים בכך הורים ילידי ישראל שלא למדו בבית ספר דתי. נדמה שהורים אלה מבקשים לאפשר לילדיהם התנסויות דומות לאלה שהיו להם בשעתם בבית-הספר. לא נמצא קשר בין סוג החינוך היהודי שקיבלו ההורים ילידי הארץ לבין מידת הציפיות שלהם מבית הספר בתחום של הוראת היהדות בנושא עיון אינטלקטואלי ובתחום של פיתוח הלאומיות.

תוצאות הניתוחים של קבוצת ההורים שאינם ילידי ישראל מוצגות בטבלה מספר (5). גם בקבוצה זו נמצא קשר בין חירות הביקור בבית-הכנסת לבין רמת הציפיות של ההורים לפיתוח הזהות היהודית בבית הספר של חל"י. המגמה דומה לזו שנשמנה בקבוצת ההורים ילידי הארץ. לאמור: לכל שחירות הביקור בבית-הכנסת גבוהה יותר, כן גדלות ציפיות

פיתוח זה

קשרים
לבין ו

ש

D.

.57

.42

.60

3.28

3.45

3.74

3.43

3.51

השכלה פורמלית
חינוך
אוניברסיטאית
מעל ב.א.

חירות ביקור
בבית-כנסת
לעתים רחוקות
בחגים
בשבת ובכל יום

השכלה יהודית
פורמלית

כן
לא

p<.01 *
p<.05 **
p<.09 ***

ההורים מבית הספר, שילמד יהודי במקום שני ושמירת מסורת במקום אולם בקבוצת ההורים העולים בשעתם, לבין חפיסת התפקיד הר הזהות היהודית. ההורים העולים שהם רוצים שבית הספר יפתח אינטלקטואלי ולאומיות.

פיתוח זהות יהודית: הורים ובתי הספר של רשת תל"י

טבלה (5)

קשרים בין מאפייני רקע של ההורים וחיבורות יהודי לבין השקפותיהם על תפקיד בית-הספר של תל"י במיתוח זהות יהודית הורים עולים (N=203)

לאומיות			לימוד עיוני			שמירת מסורת			
F	X	S.D.	F	X	S.D.	F	X	S.D.	
.749			.682			935			השכלה סורמלית
	.737	3.89		.764	3.94		.743	3.57	חיכונית
	.830	3.83		.647	4.07		.892	3.42	אוניברסיטאית
	.734	3.98		.673	4.10		.855	3.60	מעל ב.א.
1.41			3.89**			4.57*			תדירות ביקור
	.871	3.75		.706	3.84		.966	3.28	בבית-כנסת
	.727	3.89		.737	4.07		.837	3.45	לעמים רחוקות
	.772	3.99		.592	4.18		.693	3.74	בחגים
									בשבת ובכל יום
11.67*			3.31***			2.58			השכלה יהודית
	.809	3.55		.762	3.88		.873	3.43	פורמלית
	.748	3.98		.644	4.09		.800	3.51	כן
									לא

* p<.01
** p<.05
*** p<.001

ההורים מבית הספר, שילמד יהדות בנושא לעיון אינטלקטואלי במקום ראשון, לאומיות במקום שני ושמירת מסורת במקום שלישי. אולם בקבוצת ההורים העולים נחגלה קשר מובהק בין חינוך יהודי פורמלי, שקיבלו בשעתם, לבין תפיסת התפקיד הרצוי של בית הספר של תל"י בשני תחומים שונים של הזהות היהודית. ההורים העולים שלא קיבלו בשעתם חינוך יהודי פורמלי נטו יותר לציין שהם רוצים שבית הספר יפתח בלידיהם ערכים של זהות יהודית, בהדגש של חקר אינטלקטואלי ולאומיות.

בניגוד לממצאים בקבוצת ההורים ילידי הארץ, לא נמצא אצל ההורים העולים קשר בין חהליכי חיברות יהודי שהם עברו בזמנם — חהליכים שבחרתו למדוד באמצעות החינוך היהודי הפורמלי שלהם — לבין הציפיות שלהם שבית הספר ילמדו שמירת מסורת. נדמה שההורים העולים רוצים שילדיהם יקבלו הכשרה בתחומים שהם עצמם לא למדו בצורה מסודרת ובנושאים שעל פי הרגשתם לא יוקנו לילדים בבית וגם לא בחברה בכלל. בניגוד לכך, ההורים ילידי הארץ רוצים שבתי הספר יקנו לילדים דינים ומנהגים מעשיים מדויקים ומגודרים, כאלה שהם עצמם למדו בשעתם בבתי הספר שלהם.

בקבוצת ההורים שאינם ילידי ישראל קיים מדד נוסף לחיברות יהודי בעבר. כוונתנו לשאלה אם ביקרו או לא ביקרו בבית ספר יהודי של אחר-צהריים (afternoon Jewish school). קיים קשר חזק בין הלימודים בבית ספר של אחר-צהריים לבין תפיסת ההורים את תפקידו הרצוי של בית הספר של תל"י. אותם ההורים העולים, שלמדו בשעתם בבית ספר דתי של אחר-צהריים, רוצים שבית הספר של תל"י יטפח את כל שלושת החיבטים של הזהות היהודית, יותר משרוצים בכך אותם הורים עולים שלא למדו בבתי ספר של אחר-צהריים. הורים אלה רוצים שבית הספר של תל"י ימשיך להקנות חינוך יהודי מן הסוג שהם קיבלו, בשעתם.

קיימת ספרות מחקר המסבירה שיהודים ממוצא שונה מחזיקים בגישות שונות ליהדות, אולם המדגם שלנו העלה, שהחיבט היחיד שבו נצפה הכדל בין הורים ממוצא מערבי להורים ממוצא מזרחי, היה תפיסת ההורים את התפקיד הרצוי של תל"י בתחום העיון האינטלקטואלי. ההורים ממוצא מערבי רצו שבמסגרת תל"י יודגש המחקר המשכילי של היהדות יותר משרצו בכך ההורים ממוצא מזרחי.

מסקנות

מחקר זה ניתח את השקפותיהם של הורים בשאלת תפקידו של בית ספר דתי, לא-אורתודוקסי, בישראל — בית ספר של רשת תל"י — בכל הקשור לפיתוח הזהות היהודית אצל ילדיהם. ההורים שבחרו לשלוח את ילדיהם לבית-ספר המדגיש זהות יהודית לא-אורתודוקסית נמנים בעיקר על שכבה חברתית גבוהה, והרבר בא לידי ביטוי בשיעור הגבוה של בעלי תואר אקדמי באוכלוסיית המדגם. אולם מבדיקת התוצאות עולה, שלא נמצאו קשרים מובהקים בין מעמד חברתי לבין האופן שבו תופסים ההורים את התפקיד הרצוי שבית הספר של תל"י אמור למלא בהקניית זהות יהודית. ההבדל המובהק היחיד החבטא בכך שהורים ממוצא מערבי רצו שבית הספר ידגיש את העיון האינטלקטואלי במקורות היהדות יותר מכפי שרצו בכך הורים ממוצא מזרחי.

נראה אפוא, שמידת החיברות והמחוייבות של ההורים עצמם ליהדות מהווה הסבר טוב יותר להדגשים שההורים מבקשים מבית הספר של תל"י בבואו להקנות זהות יהודית

לילדיהם. גם אצל ההורים עצמם מחוייבים לכיטו — כן גדלה הציפייה היהודית.

יחד עם זאת, הבהנו הורים עולים בכל הקני היהודית. הורים ילידי הרהיבטים של ייעוד ביר שלא קיבלו חינוך יהודי טמונה אחת הסיבות הן עוד עולה מן המחקר יהודית, היא גורם מרכזי ברור גם שבית הספר נח הכוללת שמירת מסורת ו לאור השוני בקיום ולשקול את התוצאות והאפשרות שעלול להיות פוקד את בחי-הכנסת רק דתיים מעשיים, היא עדיין עניין זה טעון בדיקה נוס הדתי ההולך ומתפתח בי

לילדיהם. גם אצל ההורים ילידי הארץ וגם אצל הורים עולים מתברור, שכלל שההורים עצמם מחוייבים לביטוי מעשי של דתיותם — מחוייבות המחבטת בביקור בבית-כנסת — כן גדלה הציפייה שלהם שבית הספר ידגיש את כל שלושת ההיבטים של הזהות היהודית.

יחד עם זאת, הבהיר מחקרנו כי קיימים הבדלים מעניינים בין הורים ילידי הארץ לבין הורים עולים בכל הקשור לתפקיד שבית הספר של תל"י אמור למלא בפיתוח הזהות היהודית. הורים ילידי הארץ שבעצמם קיבלו חינוך דתי פורמלי, רוצים שיודגשו כל שלושת ההיבטים של ייעוד בית הספר בפיתוח הזהות היהודית. ואילו דווקא אותם הורים עולים שלא קיבלו חינוך יהודי פורמלי, הם הרוצים שיודגשו ערכי הזהות היהודית. ייחכן, שכאן טמונה אחת הסיבות העיקריות לעלייתם של ההורים הללו לישראל.

עוד עולה מן המחקר הזה, שאידיאולוגיה, כפי שהיא באה לידי ביטוי בשמירת מסורת יהודית, היא גורם מרכזי במערכת השיקולים של ההורים הבוחרים בבית ספר של תל"י. ברור גם שבית הספר נתפס כסוכן הראוי וההולם לחיבורות הילדים וסיגולם לאידיאולוגיה הכוללת שמירת מסורת ולאומיות, ולא רק לימוד אינטלקטואלי של האידיאולוגיה הנדונה. לאור השוני בקיום המנהגים ברמה הפרטית והציבורית, שומה על הורי תל"י לבחון ולשקול את התוצאות וההשפעות של האידיאולוגיה הזאת על חיי היומיוט של ילדיהם ואת האפשרות שעלול להיווצר ניגוד בין בית הספר לבין הבית, מכיוון שציבור הורי תל"י כרוכו פוקד את בתי-הכנסת רק לעתים רחוקות. ברור ששמירת מסורת, קיום בפועל של ביטויים דתיים מעשיים, היא עדיין כוח מרכזי בזהות היהודית, אפילו בחוגים שאינם אורתודוקסיים. עניין זה טעון בדיקה נוספת — בדיקה של הזהות הישראלית-יהודית על רקע הפלורליזם הדתי ההולך ומתפתח בישראל דהיום.

אלן ב. גולדרינג הוא מרצה לסוציולוגיה של החינוך בבית הספר לחינוך באוניברסיטת תל-אביב.

דוד זיסנווין הוא ראש היחידה לחינוך יהודי באוניברסיטת תל-אביב ומרצה לחינוך בבית המדרש ללימודי היהדות.

ס העולים קשר בין
באמצעות החינוך
ירת מסורת. נדמה
לא למדו בצורה
בחברה בכללותה.
ומנהגים מעשיים
הם.

די בעבר. כוונתנו
יים (afternoon)
ריים לבין תפיסת
שלמדו בשעתם
את כל שלושת
למדו בבתי ספר
חינוך יהודי מן

שונות ליהדות,
ממוצא מערבי
בתחום העיון
קר המשכילי של

ספר דתי, לא
וזהות היהודית
זות יהודית לא
יכשיר הגבוה
לה, שלא נמצאו
התפקיד הרצוי
היחיד התבטא
טואלי במקורות

והווה הסבר טוב
ת זהות יהודית